

## GRAVMINDER

*Oversigt.* Kirken har tre gravsten fra henholdsvis 1588, 1673 og 1744. Derudover er fra anden halvdel af 1600-tallet bevaret adskillige kisteplader og -beslag samt fire kistekrucifikser fra en  $\dagger$ gravkrypt under koret, indrettet 1642 af Jørgen Schulte. En  $\star$ gravramme fra o. 1717 opbevares i Nationalmuseet. Et kapel for slægten Holsten, rimeligvis indrettet 1740 i tårnrummet, afgrænses fra skibet med en fornemt ornamenteret gitterlåge; i kapellet står to store sarkofager og malede epitafier pryder nord- og sydvæggen.

$\dagger$ *Epitafium*, o. 1654, over Anders Nielsen, født på Ammager (Amager), bekostet af samme. Endvidere til minde om hans hustru Anna Nielsdaatter (Nielsdatter), født i Aaslevf (Årslev), og deres datter Sophia Andersdaatter (Andersdatter), begge begravede i kirken, samt hans forældre, moren Margrete Christophersdaatter (Christophersdatter), født på Ammager og begravet i kirken, og faren Niels Andersen, født i Haugaar (Haugård) i Jylland, bosat og begravet i Tornbye (Tårnby) Kirke på Ammager 'for 35 år siden' (1619).

Epitafium 'i billedhuggerarbejde', formentlig i bruskarok stil med 'en del ansigter rundt og inden omkring udhugget'. I midten, antagelig flankerende et storfelt, var to kvindelige dydefigurer, 'alt forgyldt': i højre side Troen, holdende en sort bog med forgyldte blade i højre hånd og et bræt med et forgyldt kors i venstre; i venstre side Håbet med et anker i højre hånd og en due siddende ved venstre. Foroven var den opstandne Kristus med kors i venstre hånd og højre hånd løftet til velsignelse, flankeret af to engle. Indskriften var skrevet med små danske »prent-bogstaver« (rimeligvis versaler) og forgyldt.<sup>109</sup>

1779 hang epitafiet på skibets nordside 'straks ved orgelværket'. Antagelig nedtaget ved restaureringen 1846.<sup>110</sup> 1875 blev det opbevaret på loftet på Stougård, hvor indskriften imidlertid var blevet ulæselig.<sup>111</sup>

*Gravsten.* 1) (Fig. 69), 1588, over [Sophie Knudsdaatter Venstermand, datter af Knud Venstermand til Finstrup og Karen Juel],  $\dagger$ 6. septembris (sept.) 1588.<sup>112</sup>

Figursten af lys, grå sandsten, 127×58 cm, muligvis afbrækket forneden. I fodfeltet er indskrift med reliefversaler; kun den første linje med op-

lysninger om dødsdagen synes bevaret.<sup>113</sup> På et postament båret af tre konsoller står afdøde frontalt under arkaden, hvis bueslag har dukatmønstre og bæres af kannelerede pilastre med profilet base og jonisk kapitæl med perlestav og bladornamentik. Over kapitælerne er forkrænkelighedssymboler, til venstre et kranium på krydsede knogler og til højre et timeglas. I sviklerne og hen over bueslaget holder to nøgne småengle fire aneskjoldte for slægterne Urne, Venstermand, Juel og Sandberg. Figurfremstillingen er udført med stor detaljerighed. Afdøde har armene krydset foran livet, håret ligger i en flettet krans hen over issen, og hun er iklædt en kortærmet kåbe med høj hals samt pibekrave over en langærmet, pliseret kjole. Mod brystet holder hun blomster.

Ifølge Chr. Axel Jensen har stenen sammen med enkelte andre fynske gravsten fra perioden 'sammenhæng med hertugdømmerne'.<sup>114</sup>

Ifølge Jacob Madsen var afdøde begravet i koret, og stenen må oprindeligt have ligget her. 1928/29 blev stenen fundet i gravkrypten og indsat på sin nuværende placering i våbenhusets nordvæg.<sup>115</sup>

2) (Jf. fig. 102), 1673, over Rasmvs (Rasmus) Pedersen, som boede i Bjørnemvse gaard (Bjørnemoesegaard),  $\dagger$  9. sept. 1673. Stenen, af rødlig kalksten, 45×50 cm, er, foruden et bomærke forneden, uden ornament. Stenen, hvis nederste højre hjørne er afslået, blev fundet under restaureringsarbejde 1971 og betegnet som 'jordfund' (jf. note 30). I dag henstår stenen i krypten under koret (jf. gravkrypt, s. 2994).

3) (Jf. fig. 102), 1744/45, over Jacob Jacobsen Holbech (Goldbech), forpagter på Holstenschus,  $\dagger$ 26. dec. 1744 'udi hans alder 63 år'.

Stenen, af sort kalksten, 90×70 cm, er i dyb relief, pyntet med rosetter i de højre hjørner og bladornamenter i de venstre. Over indskriften er et timeglas i forhøjet relief samt indskriften »Soli Deo Gloria«, under den et kranium over korslagte knogler. Ifølge kirkebogen blev afdøde begravet 'inden i kirken midt i gangen næsten lige for den lille gang op til prædikestolen.' (jf. s. 3001).<sup>116</sup> Stenen, hvis øverste venstre hjørne er afslået, blev fundet under restaureringsarbejde 1971 og betegnet som 'jordfund' (jf. note 30). I dag henstår stenen i krypten under koret (jf. gravkrypt, s. 2994).



Fig. 69. Gravsten nr. 1, 1588, over Sophie Knudsdatter Venstermand. I våbenhuset (s. 2986). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Tombstone, 1588, of Sophie Knudsdatter Venstermand. In the porch.



Fig. 70. \*Gravramme, o. 1717, over Morten Andersen (†1717). I NM (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – \*Grave frame, c. 1717, of Morten Andersen (†1717). Now in the National Museum.

\*Gravramme (fig. 70), o. 1717, over Morten Andersøn (Andersen), tidligere forpagter på Østrupgård, †29. maj 1717. Af egetræ, 166×102 cm. Den rektangulære ramme er tappet sammen. På hver af de to lodrette sidestykker er tre udskårne rosetter, og på de tre vandrette tværstykker er indskrift med fordybede versaler. Rammen har spor af malede ornamenttranker samt anden bemaling i rød, hvid og sort farve. Den blev fundet i forbindelse med begravelsen af †kister under gravkryptens gulv 1928 (jf. s. 2950) og er siden 1929 i NM (inv.nr. D11501).<sup>117</sup>

Holstens kapel, rimeligvis indrettet 1740 (jf. degnens forpligtelse til at holde 'begge begravelser rene', s. 2936) af kirkeejer Godske Ditlev von Holsten (1674-1745) og Elisabeth Sophie

Fig. 72. Gitterlåge, 1740, for Holstens kapel (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Lattice gate, 1740, for the Holsten Chapel.

von Knuth (1685-1742) i tårnrummet. Kapellet adskilles fra skibet af en fornem gitterlåge af smedejern, og to store sandstensarkofager optager det meste af pladsen. På syd- og nordvæggen er epitafier over de to begravede med anetavler for slægterne Holsten og Knuth. Tavler med kisteplader fra †kister fra gravkrypten under koret er hensat i kapellet. Mod vest er kapellets eneste vindue med farverigt glasmaleri (s. 2955).

Gitterlågen (fig. 72), 1740, af smedejern, består af to dørfloje flankeret af faste sidestykker under en profileret gesims og kronet af et topstykke. De midterste felter på dørflojerne udgøres af rosetter



Fig. 71. Låseblik. Detalje af gitterlåge, 1740 (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Striking plate. Detail of lattice gate, 1740.



på diagonalt krydsende rundjern. Låseblikket på højre fløj er en bladmaske (fig. 71). Midterfelterne indrammes af smalfter med båndakantus, som i hjørnerne afbrydes af liljer, og på slaglisten mellem fløjene er blade. Også sidestykkerne har båndakantus ligesom det fladbuede topstykke; centralt er to ovale våbener fastgjort for slægterne Holsten og Knuth. Under dem er forkrænkelighedssymboler: et timeglas, et kranium og krydslagte knogler, hvilende på akantuskonsol. Øverst en krone. Samme udsmykning, på nær kronen, er på topstykkets inderside. Gitteret er sortmalet med forgyldte detaljer på ydersiden; våbenskjoldene er i heraldiske farver. På hovedgesimsens inderside er indskrift med forgyldte versaler (fig. 73): »Corpora coniugii qvæ qvondam vincla ligabant. Hic neqve post mortem dissocianda iacent« (I livet ægteskab har begge sammenbundet. Se den forening ej ved døden er forsvundet).<sup>118</sup>

Gitterlågen har samme forlæg som lågen for det Reventlowske kapel i Dybbøl Kirke (*DK Sjyll* 2208).

To *epitafier*, 1746, er opsat af afdødes søn Adam Christopher Holsten.

1) (Fig. 74), over Gothsche Dietlev de Holsten (Godske Ditlev von Holsten), \*23. febr. 1674 på Sjælskov, erektionsherre til Holstenshus og arveherre til Langesø, oberst ved infanteriet, †25. nov. 1745.

Epitafiet, af træ, består af to over hinanden anbragte vægpaneler, samlet af lodrette brædder og adskilt af en vandret profil; sortmalet. Det nedre panel (storstykket), 224×115 cm, har i tre spalter forgyldt versalindskrift, bestående af personalhistoriske oplysninger samt prosaisk tekst. Her gengives uddrag fra den danske oversættelse, som i forbindelse med udførelsen af panelet blev trykt og udgivet:<sup>119</sup>

»O! Vandringsmand træd lidet af din Vej til dette Sted!  
(...)

Hans Fædre skinnede i Frankenland,  
Hans Farfader i Holsteen, Han Selv,  
som en klar Stjerne i Fyen.  
Vor Norden, som fordem udsendte  
saa mange Familier til fremmede Lande,  
Tager undertiden imod Fremmede.

Den FAMILIE VON HOLSTEN er af gammel Adel,  
Fører i sit Vaaben en Ørn, et Tegn paa et adeligt Mod,  
Ørnen beskuer Soelen, uden at blinke med Øynene,  
(...)

Da lode Forældrene Ham forsøge sin Lykke  
paa sin egen haand,  
Som Ørnene pleje at vove sine Unger i frie Luft.  
(...)

Imedens Han fuldte Martis Fane i 10 Aar,  
Fornam Han med Fortrydelse, at Han  
paa Martis Mark hverken kunde saae  
eller høste;

Den Skat Han der fandt, var Ære, men ey Guld;  
Krigen er som Ebbe og Flod,  
der sluger hvad Vand den udspyer.  
Mars og Pluto ere vel ofte, men ey altid, forenede.  
(...)

See! nogle gjøre sin Lykke med et Spring,  
derimod andre med langsomme Trin.  
(...)

Da syntes Dyden og Lykken at kappes om  
at ophøye Ham.  
Med Forstand forhvervede Han sine Midler,  
med Forstand conserverede  
Han dem;

Da det er nok saa stor Kunst at conservere  
som at forhverve.  
Trabach, en Fæstning liggende i Hundsruock,  
fordum meget fast,  
var indtagen af de Franske,

Og blev Prøve-Steenen paa  
den Salig Herres Tapperhed.  
Da kunde man see, den Salig Herre var  
en Ørn af Ørne-Slægt, og ey van-  
slægtede fra sine brave Forfædre,

Og at Han forfuldte de Franske,  
som Ørnen forfølger ey frygtagtige  
Fluer, men stridbare Fugle.  
(...)

Rom har haft Generaler, som har begivet sig  
fra Krigen til Agerdyrkning,  
Og har udvaldt Plougjernet i Steden for Sverdet.  
Den Salige Herre gjorde sit Jordegods frugtbar  
ved sin Omhygelighed.  
(...)

Det Stamme-huus Holstens-Huus  
skal blive Ham en udødelig Datter,  
Som Epaminondas fordem sagde, at den Bataille af  
Leuctra skulde blive  
for Ham.  
(...)

Han oprettede Holstenshuus, et huus meere for  
Efterkomerne, end for sig selv.  
Han har og bygget denne Begravelse for sig  
og sin Frue til en bestandig Boelig.  
(...)

Gak Vandrings-Mand! og tilstaae,  
At den Mand, der har levet og er død,  
Som Salig VON HOLSTEN,  
er virkelig  
En udi Døden triumpherende Stridsmand.«<sup>120</sup>



Fig. 73. Indskrift på inderside af gitterlåde, 1740 (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Inscription on inside of lattice gate, 1740.*

Det øvre, rundbuede panel (topstykket), 224×169 cm, har anetavle for Godske Ditlev von Holsten: et træ med tvedelt stamme og krone med grønt løv samt ovale anevåbener for afdødes forældre, bedste-, olde- og tipoldeforældre i heraldiske farver. Ved træets fod er slægten Holstens våben over et hvidt banner med indskrift med sorte versaler: »Gothsche Dietlev de Holsten«. Epitafiet er opsat på kappellets sydvæg.

2) (Fig. 75), over Elisabetha Sophia f. Knutha (Elisabeth Sophie von Knuth), \*15. sept. 1685 på Åsmarke, datter af gehejmeråd Eggert Christoffer von Knuth til Åsmarke og Melz, †4. sept. 1742.

Epitafiet, af træ, er udformet og bemalet som nr. 1. På storstykket er i tre spalter latinsk indskrift i forgyltde versaler. Her et uddrag gengivet fra den trykte udgave:

»[gift] Den I Martii 1709.

I dette Aar, som er mærkværdig af sin sterke Kuld  
Brændte Hun dog af Ægte Kierligheds kydske Lue.  
Dette Ægteskab var en Hauge,  
hvor i Fredens Olie-Træer voxede,  
En Rosen-Gaard uden Torne,  
En Viin-Gaard uden vilde Viin-Træer.  
Her regierede Kierlighed uden Bitterhed,  
Elskov uden Rif.

Dog var her en Striid:

Den eene Ægte-Fælle kappedes med den anden.  
Om Fortrined i Ægte-Kierlighed,  
En Striid uden Sorg.

Denne var den eeneste, dog eenige, U-eenighed.  
Hvori det var deyligt at vinde,  
og fornøylegt at overvindes,  
Dog blev Seyeren altiid u-vis  
imellem begge Ægte-Fælle,  
Saaledes var Ægteskabet et sødt Aag.<sup>121</sup>

Topstykket har anetavle for Elisabeth Sophie von Knuth i form af et træ med anevåben, der er led-